

MARJA KALLASMAA JA TEMA ESIVANEMATE NIMED MARJA KALLASMAA AND NAMES OF HER ANCESTORS

Fred Puss

DOI: <https://doi.org/10.12697/jeful.2020.11.1.11>

On võimatu kokku lugeda isiku- ja kohanimesid, millega üks inimene (lisaks oma erialasele huvile) on praktiliselt kokku puutunud. Linnas on oma nimedega peamiseks orientiiriks tänavad, bussipeatused ja asutused, maal aga hooned, teed ja loodusobjektid (suured kivid, puud, metsad, künkad jne). Hoomatavam hulk nimesid, millega ühte inimest saab seostada, on tema perekonnaliikmete nimed. Eesti perekonnanimede ülikirev maailm on praegu ka „Eesti perekonnanimeraamatu“ ühe põhiautori Marja Kallasmaa uurimisobjekt.

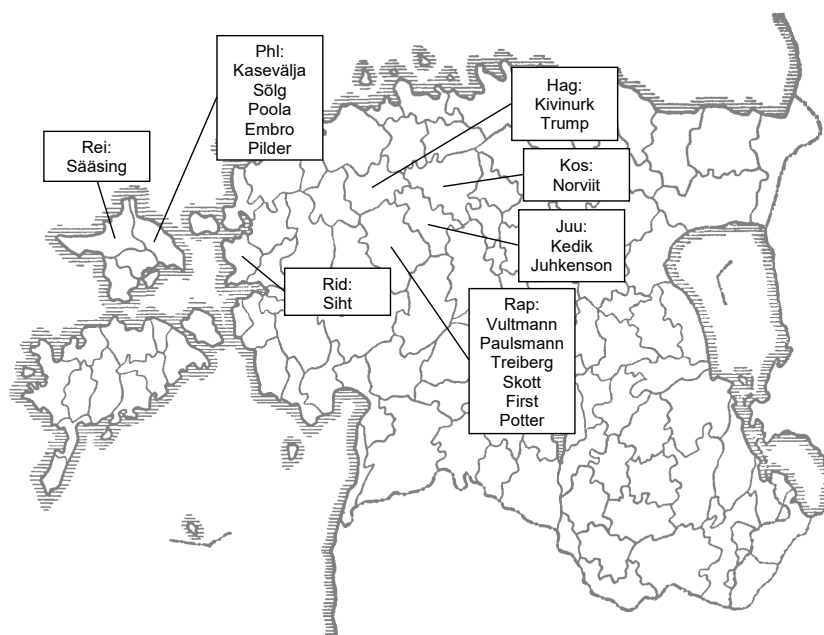
Just Marja Kallasmaa on 1988. aastal sedastanud perekonnanimede uurimise kohta, et *keeleteadlasi pole asi vist eriti huvitanud*, põhjuseks nähtavasti perekonnanimede lihtne etümoloogia, kuigi uurida oleks peale selle veel nende geograafiat, ajalugu, semantikat, nimemoodi jm (Kallasmaa 1988: 477–478). Püüame siin vaadelda Marja Kallasmaa esivanemate nimede näitel, kui lihtne või keeruline on perekonnanimede etümologiseerimine ning mida nende puhul veel uurida saab.

Eesnime(de)le lisatava nime funktsioon on tuvastada inimest osana perekonnast (Hanks ja Parkin 2016: 214). Meie kultuuriruumis on olnud levnuim viis perekonnanime saamiseks isajärgne pärimine. Suur osa maailma perekonnanimedest ongi kunagised patronüümid. Varem oli patronüümiline isikunimesüsteem valdav suures osas Euroopas ning isiku nimi koosnes tema ees- ja isanimest (Hanks ja Parkin 2016: 215). Nagu teame, pole see kadunud tänapäevalgi (nt Islandil) ning perekonnanimede hulgast tunneme sageli ära nn külmutatud patronüümid (Hanson, Jensen, Andersson, Ivanov, Sidorov jne).

Veel hiljuti prevaleerinud patriarhaalse ühiskonnakorralduse ning sellest tulenevalt patronüümilise nimemaailma tõttu jäävad naisliinide nimed meie tähelepanu alt välja, kuna paari põlvkonna järel nad suulisest mälust kaovad. Oma vaaremade neiupõlvenimesid teavad

Tabel 1. Marja Kallasmaa kõugud, kes said endale perekonnanime.

Marja Kallasmaa	Hans VULTMANN	1794–1858		
	Leenu Vultmann (PAULSMANN)	1810–1871		
			Mari PAULSMANN	1777–?
	Jüri KIVINURK	1821–1889	Hinrik KIVINURK	1777–1844
			Mari KIVINURK	
	Leenu Kivinurk (TRUMP)	1825–1860	1784–1844	Jüri TRUMP , 1768–1836
			Jüri TRUMP	1798–1849
			Leenu TRUMP	1800–1849
	Jüri KEDIK	1807–1870		
	Madli Kedik (TREIBERG)	1815–1870		
	Hans JUHKENSON	1826–1898		
	Tiiu Juhkenson (FIRST/POTTER)	1832–1879	Mihkel FIRST	Jüri POTTER , 1768–1836
			Ann POTTER , 1769–1850	
			Kai FIRST	Andres SKOTT , 1775–1855
			1807–1836	Tiiu SKOTT , 1778–1838
	Jaan NORVIIT	1817–1875	Tõnu NORVIIT	1776–1836
			Ann NORVIIT	
	Liisu Norviit (KASEVÄLJA)	1817–1897	1794–1838	Juhan KASEVÄLJA
			Ann KASEVÄLJA	1785–1858
Jaan SIHT	1817–1875	Hans SIHT	1774–1855	
		Mari SIHT		
Liisu Siht (PILDER)	1820–1885	1785–1842	Mats PILDER	
		1785–1855	Ingel PILDER	
		1787–1843		
Andrus SÄÄSING	1820–1890	Jüri SÄÄSING	1792–1852	
			Madli SÄÄSING , 1757–1836	
		Kirsti SÄÄSING		
Ingel Sääsing (POOLA)	1822–1914	1776–1841	Jüri POOLA	
		1795–1867		
		Liisa POOLA	1788–1854	
Hans SÖLG	1827–1899	Andrus SÖLG	1785–1858	
		Madli SÖLG		
Kreet Sölg (EMBRO)	1827–1901	1781–1850		
			Els EMBRO	
		1794–1851		

Kaart 1. Marja Kallasmaa ja tema esivanemate perekonnanimede kihelkondlik päritolu.

alates lapsepõlvest vaid üksikud, seda suurem on avastamisrõõm nende teada saamisel. Igaühel on aga olnud kaks vanemat, neli vanavanemat, kaheksa vaarvanemat jne. XX sajandi keskel sündinud inimest ning esimesi perekonnanimede saajaid Eestis eraldavad umbes viis põlvkonda ehk perekonnanime said tolle põlvkonna kuusteist esivanemat. Tänapäeval ehk kaks-kolm põlvkonda hiljem sündinul on järelikult lausa 64 või 128 esivanemat, kes endale perekonnanime said. Nimi, mida täna kanname, on vaid üks nendest paljudest.

Nagu kõikidel teistelgi, ei mahu ka Marja Kallasmaa esivanemate nimedest valdav enamus koostatavasse perekonnanimeraamatusse, kuna nimi on välja surnud või on sellel alla 30 kandja. Püüame käsitleda kõiki neid nimesid vabas (mitte eelnimetatud perekonnanimeraamatu) vormis, keskendudes nende puhul lisaks etümoloogiale ka mõnele huvitavale (kultuuri)ajaloolisele asjaolule või isikuloole, tuues näiteks ka perekonnanimede paremaks mõistmiseks tehtavat eeltööd: mõisakobarate tuvastamist, nimepanijate tausta uurimist ning ühes mõisakobaras pandud nimede analüüsimist.

Marja Kallasmaa esivanemate põlvkonnad on väga ühtlased: perekonnanime said kõik tema viienda põlvkonna esivanemad ehk vanaavanemate vanavanemad ehk vaarvanavanemad, keda on igal inimesel 16. Nad sündisid aastail 1794–1832, seega oli osa neist perekonnanime saamisel täisealised, osa aga veel alaealised. Isapoolsed kaheksa vaarvanavanemat elasid perekonnanime saamise hetkel Harjumaal (Rapla, Hageri ja Juuru kihelkonnas), emapoolsetest viis Hiiumaal Pühalepa, üks Hiiumaal Reigi, Läänemaal Ridala ja Harjumaal Kose kihelkonnas. Paljudel neist oli nimesaamise ajal elus ka üks või mõlemad vanemad ning kuuenda põlvkonna esivanematest ehk ellvanematest said perekonnanime 24, kaheksa olid varem surnud. Perekonnanime saajate hulgas oli ka veel vähemalt seitse kaugemat (seitsmenda põlvkonna) esivanemat, kelle sünniaastad on 1768–1778.

Kuna kõik käsitletavat elasid Eestimaa kubermangus ning kuulusid talupojaseisusesse, said nad perekonnanimed olenevalt mõisast aastail 1834–1835. Käsitleme uuritavaid nimesid mõisade või mõisakobarate kaupa.

Rapla kihelkonna Kabala mõis kuulus aastast 1824 von Benckendorffide perekonnale.¹ Neile kuulus samast ajast ka sama kihelkonna Kehtna mõis. Mõisade piirid omavahel kokku ei puutunud ja kuigi tollaegne Eestimaa tsiviilkuberner Paul von Benckendorff kirjutas mõlema mõisa 1834. aasta hingeloendile ise alla, ei elanud nende suguvõsast pidevalt kohapeal tõenäoliselt keegi ning mõisu majandasid igapäevaselt omaette valitsejad. Seoseid kahe mõisa vahel muidugi leidub, näiteks elas Kabalas 1826 aadlikest Paul von Benckendorffi naise lellepöeg Jakob von Rehbinder, kes kirjutas ka tollasele hingeloendile alla, Kehtnas oli aga eraldi mõisavalitseja Otto Wilhelm Brehm. Mõne aasta pärast oli Rehbinder Kabalast siiski lahkunud. Nimede valikut perekonnanimede panekul mõjutasid usutavalt eelkõige mõisavalitsejad, kes olid kahel mõisal erinevad. Seetõttu pole põhjust Kabala mõisa vaadelda koos Kehtnaga.

¹ Mõisade omanike ja majandajate andmete leidmiseks on kasutatud peamiselt rahvusarhiivi kinnistute registrit (Kinnistud), Eestimaa rüütelkonna genealoogilist käsiraamatut (GHBE), hingeloendeid (RA), kirikuraamatuid (RA), samuti üksikute elulooliste (tausta) andmete leidmiseks ka muid allikaid. Osa mõisade puhul on aluseks Eesti Isikuloo Keskuses koostatud uurimused (EIK). Viidatud on neist olulisematele või raskesti leitavatele faktidele. Nimede analüüsil (sh statistikaks) on aluseks olnud onomastika andmebaas (Must-Puss). Marja Kallasmaa esivanemate perekonnanimed on paksus kirjas.

Kabalas saadi nii eesti- kui ka saksakeelseid perekonnanimesid (kokku 60), ülekaalus on esimesed ning nende aluseks on valdavalt etümoloogiliselt läbipaistvad apellatiivid või ka talunimed. Saksakeelsed on suuremalt jaolt *mann*-lõpulised, neid on 17% Kabala nimedest ehk üle Harjuma keskmise. Harjumaal on *mann*-lõpulisid nimesid 12%, kogu Eestimaa kubermangus 10,6%. Nende nimede hulka kuulub ka Kabala perekonnanimi **Vultmann** (2017. a kandjad puudusid). Nime andmise motiiv on ebaselge, see ei seostu olemasolevate lisanimedega ning sel puudub apellatiivne vaste. Saksamaal on see variatsioon nimest Woltmann (keskalamsaksa *wolt* 'mets'), seega *mets* + *mees* (Kohlheim ja Kohlheim 2008: 669). Kabalas on antud talupoegadele aga vähemalt paar nime, mille aluseks on usutavasti (baltisaksa) kodanikusuguvõsade nimed: Eylandt ja Tramm. Neist esimese puhul on huvipakkuv, et Martna köstri David Eylandti abikaasa Anna Elisabethi neiupõlvenimi oli Wieckmann ning seda oli ka Kabala mõisa mõldri Joan Trey abikaasa Magdalena neiupõlvenimi. Muide, Kabalas pandi nimeks ka *Wietmann*. Tramm oli tõenäoliselt variatsioon Kabala mõisa teise mõldri Strammi perekonnanimest. See annab aluse arvata, et ka Vultmann võis olla laenatud nimi. Eestis on see esinenud küll väga harva – XVIII sajandi esimesel poolel Tallinna kirurgil ja apteekril Albert Wultmannil ja tema perel (Seuberlich 1912: 187).

Kabala naabermõis Riidaku oli väga väike ning seal anti vaid 23 perekonnanime. Peale paari erandi on need kõik saksakeelsed. Vast selgitab sellist maitset mõisaomaniku ning ka majandaja, lesknaise Marie Jürgensi tõenäoline eesti päritolu, mida ta püüdis saksalembusega varjata. Perekonnanime **Paulsmann** (2017. a kandjad puudusid) esiosa lähtub küll isikunimest Paul, kuid nime saanud suguvõsas seda nime (nagu tollal talupoegadel valdavalt üldse) ei esine ning seetõttu jääb nimevaliku motiiv häguseks.

Hageri kihelkonna Angerja mõisas 36 teise nime hulgas saadud perekonnanimi **Kivinurk** (2017. a alla kuue kandja) on sarnane teiste samas antud liitsõnaliste loodusnimedega (Jõemets, Kasemets, Lumeküla jt). Angerjal leidub vaid mõni üksik saksakeelne nimi. Nime Kivinurk said kaks venda oma peredega, neist üks elas Sepa, teine Aasumäe talus. Võimalik, et nimi on seotud emma-kumma tegevusega (näiteks kivilõhkumise või müüriladumisega), kuid võis olla ka mõisa valdaja, peamiselt Tallinnas elanud Heinrich Wilhelm von Budbergi või tema abiliste juhuslik valik. Perepärimuse järgi olevat Sepa Hinrik mõisnikule öelnud: „Mul ükstapuha kuda sa mind kutsud, kivinurk või puutükk!“ (Geni).

Marja Kallasmaa vanaisa vanavanemad, veel perekonnanimeta
sündinud Jaan (1817–1875) ja Liisu (1817–1897) Norviit

Angerja naabermõisas, Friedrich von Mohrenschildile kuuluvas ning tema majandatavas Pahkla mõisas pandi 46 perekonnanime. Kuigi nimede hulgas leidub päris kummalisi (nt *Nurrikibbi*, *Poddolerin*, *Sassilong*), on suur enamik eestipäraseid, saksakeelseid on teiste võõrapärase hulgast vaid mõni. Perekonnanime **Trump** (2017. a 45 kandjat) mõjutajaks võis olla mõisnikele kaardimängust tuttav saksakeelne *Trumpf* 'trump' või ka eestikeelne *tromp* 'paks', *trompias* 'mossis' (Hupel 1818: 252) või muud apellatiivid (vrd *trumm* 'löökpill; truu; viljakolu'), kuid motiiv tuleb nähtavasti Trumpide elukohaks olnud Visja küla ühest teisest, Trummi talust, mille elanikud said perekonnanimeks Trummer. See pere oli Pahklasse ümber kirjutatud alles 1826. a pool sajandit varem Mohrenschildidele kuulnud Risti kihelkonna Nõva mõisast ning sealt oma lisanime kaasa toonud. Nõva mõisa tekkis Trummi lisanimi vast hoopis XVII sajandi lõpul ja XVIII sajandi algul mõisa omanud Christoph Droummeri järgi.

Juuru kihelkonnas asuv Pae mõis paiknes peaaegu täielikult perekonnanimede paneku aegse mõisakobara Rapla-Alu-Valtu-Hertu-Hõreda sees. Pae omanikule Karl von Knorringule kuulusid aga mitmed teisedki mõisad ning ta elas neist Läänemaal Keedikal. On üsna võimalik, et ta oli Pae mõisas perekonnanimede paneku ajal ise kohal. Pae mõisa perekonnanimede nimekiri 44 nimega esitati 29.03.1835, Keedika oma aga alles 30.06.1835. Olenemata tema kohalolust on selge, et perekonnanimi **Kedik** (2017. a üheksa kandjat) saadi Pae mõisas just Knorringile kuuluva Keedika mõisa saksakeelse nime Kedik järgi. Nime saajal (vaid üks vallaline 27aastane mees) tõenäoliselt seos Keedika mõisaga puudus. Tegu polnud ka mõisatöölisega, kellest võiks eeldada, et ta oli mõisahärra käsul mõne aja Keedikal töötanud. Teine Pae mõisas saadud Marja Kallasmaa esivanemate nimi on **Juhkenson** (1835 *Juchkensen*, 2017. a kandjaid polnud, sarnaseim on Juhkanson alla 6 kandjaga). Pae mõisas pandi palju saksapäraseid nimesid. *mann*-lõpulised nimed moodustavad lausa 34%, patronüümlisi on siiski vaid kolm: peale Juhkensoni ka *Korkinsen* ja *Ottensen*. Seega on nimepanija eelistanud enamlevinud *son*-lõpule *sen*-lõppu. Kuigi Juhken viitab piiblinimele Joachim, on aluseks pigem nimesaaja enda nimi, mis on 1834 kirja pandud kui *Jaan Jaan Jaanof* (Jaan < Johannes). 1850. aastaks oli nimi muutunud *son*-lõpuliseks.

Rapla kihelkonnas paiknenud Raikküla mõis sai uue omaniku veidi enne perekonnanimede panekut. 1833. aastal omandas mõisa Venemaa

rahandusminister krahv Georg von Cancrin, kuid ta ise loomulikult mõisas ei elanud. 1834. aasta hingeloendile kirjutas alla Otto von Lilienfeld, kes oli eelmise omaniku Georg von Staali nääl. Võib arvata, et Staalid elasid ajuti jätkuvalt Raikkülas, nüüd siis rentnike või külalistena. Lilienfeldile (1835. aastani tema isale) kuulus tollal ka naabermõis Kuusiku ning tolle naabermõis Sikeldi. Esmapilgul paistab, et kõikides nendes mõisades on näha nimepaneku ühist käekirja, kuid see vajaks lähemat süvenemist. Näiteks on kõigis kolmes mõisas palju saksapäraseid nimesid. Siiski Raikkülas (kokku 185 nime) on vaid kaks *mann*-lõpuga nime (1%), Kuusikul moodustavad nad aga 11% ning Sikeldis lausa 23%. Ka *berg*-lõpuga nimed on Raikkülas teiste mõisadega võrreldes alaesindatud (2%, teises kahes mõisas 7–8%). *son*-lõpuga nimesid leidub vaid Raikkülas ja Kuusikul (kummaski üks). Saksapärase nime hulk kuulub ka **Treiberg** (2017. a 66 kandjat, kindlasti on aja jooksul toimunud ka segunemisi kujudega Treuberg, Treiberk jt). Nimel on mitu võimalikku alust, kuid usutavaim on kuulumine muutuse $d > t$ tulemusena tekkinud nime hulk ($<$ sks *drei* 'kolm' + *Berg* 'mägi'), nagu ka mujal Eestis pandud Treibach (*Bach* 'oja'), Treibusch (*Busch* 'võsa, põõsas'), Treiwald (*Wald* 'mets'), Treifeld (*Feld* 'põld') jt. Kõik need on vaheldunud ka *treu*-alguliste nimekujudega. Et tegu ei ole eestikeelse, vaid saksakeelse algusosaga, näitab seegi, et samu nimesid leidub ka Liivimaa Läti osas, nt Treibergs, Treifelds jt (Rogenbuka 2016: 176).

Eelmainitud Rapla-Alu-Valtu-Hertu-Hõreda mõisakobar oli ühisel majandamisel üsna lühikest aega, kuna mõisadel olid eri omanikud. Hõreda mõis Juuru kihelkonnas kuulus Robert von Rosenile, kuid teised neli kuulusid riigile apanaažimõisadena ehk nende sissetulekud läksid tsaariperekonna mittevõltsivate liikmete toetuseks. Rosen võttis need rendile 1834. või 1835. aastal. Roseni abikaasa oli tol ajal inglise päritolu Justine (neiuna Rigby) ning viie mõisa peale pandud 273 nimest 38 ehk 14% on seostatavad inglise keelega. (Puss 2016: 37)

Marja Kallasmaa esiisa Andres Skoti perekonnanimi on ainuke teadaolev kogu Eestis, mille saamise kohta on olemas kaasaegne autentne kirjeldus. Justine von Roseni õde Elizabeth Rigby (hiljem abielunimega Eastlake) oli Briti kirjanik ja kunstiajaloolane. Ta veetis 1830. aastate lõpul aega oma Eesti aadlikega abiellunud õdede juures ning kirjutas oma reisikirjas muuhulgas ka perekonnanimede panekust, mida viisid läbi tema õde ja õemees. Et tegu on unikaalse kirjeldusega, olgu see ära toodud nii algkeeles (Rigby 1841: 189–190) kui ka siinkirjutaja tõlkes.

One characteristic consequence of this emancipation was the adoption of family names by the peasants, who hitherto, like the Russian serf, had been designated only by his own and his father's baptismal appellatives. This accession of dignity was conferred only a few years back, when it cost the lord and lady no little trouble and invention to hunt up the requisite number and variety of names for the tenants of their estates. The gentleman took the dictionary – the lady, Walter Scott, for reference – with us it would have been the Bible – and homely German words were given, or old Scottish names revived, which may one day perplex a genealogist. The worst of it was, these poor creatures were very difficult to please, and many a young man who went away happy with his new family distinction returned the next day with a sheepish look, owning that his lady had put him out of conceit of it, and that he would trouble the *Erra* (the Estonian corruption of *Herr*) to provide him with another, not seldom ending by begging leave to adopt the aristocratic, unsullied, sixteen or thirty-two quartered name of the Count or Baron under whom he served. But, however liberal of his neighbours' names, the Estonian Noble is in no hurry to bestow his own; far from running the risk of such vile identity, he does not even allow the peasant the same national appellation which countrymen of the same soil, whether high or low, generally wear alike. The aristocrat is an *Esthländer*, the peasant an *Esthe*.

Selle iseseisvumise [pärisorjuse kaotamise – FP] üks iseloomulikke järelmeid oli perekonnanimede andmine talupoegadele, kes sinna maani, nagu vene pärisorigi, kandsid ainult enda ja oma isa ristinime. See lisandus nende eneseuhkusele anti vaid mõne aasta eest, mil see põhjustas härrale ja prouale kõike muud kui väikest vaeva ja peamurdmist, et lagedale tulla vajaliku hulga ja valikuga nimedest oma mõisade talupoegadele. Isand võttis sõnaraamatu, proua aga Walter Scotti abivahendiks – meie oleksime kasutanud piiblit – ning kasutusse läksid kodused saksa sõnad või taaselustati vanad Šoti nimed, mis võivad ühel päeval perekonnaloole kimbatusse ajada. Halvim selle juures oli, et need vaesed olendid olid harva rahul ning nii mõnigi noor mees, kes läks õnnelikuna ära oma perekonna uue tunnismärgiga, naasis päev hiljem häbeliku moega ja väitega, et leedi oli pakkunud talle ebasoodsa nime ning ta tülitaks „errat“ (eesti mugand sõnast *Herr*) teise nime saamise sooviga, mis tihti lõppes palvega anda talle aristokraatlik, rikkumatu, kuueteistkümnendik või kolmekümnekahendik oma isanda krahvi või paruni nimest. Paraku, käitudes küll vabameelselt oma naabritele antud nimedega, ei kiirustanud Eesti aadlik pakkuma enda oma; mitte ainult ei riskiks ta nõnda põlastusväärse minapildiga, ta ei anna voli talupojal kasutada isegi sama nimetust, mida ühel pinnal elavad kaasmaalased, olgu alamad või ülemad, tavaliselt ühtlaselt kannavad. Aadel on *Esthländer*, talupoeg aga *Esthe*.

Seega Hõreda mõisas pandud perekonnanimi **Skott** (2017. a alla kuue kandja) peegeldab kirjanik Walter Scotti nime. Samuti ei tekita kahtlust, et **First** (2017. a kandjad puudusid) võis olla esimene, kellele nimi anti (ingl *first* 'esimene'). Eraldi võttes Hõreda mõisas pandud nimedest on lausa 41% ingliskeelsed. Nimi First oli aga vist pooleldi eksitus. Enamik tolle suguvõsa liikmetest sai perekonnanimeks hoopis **Potter**, üks mees oma naise ja kahe tütreaga aga First. Kirikuraamatutes parandatigi nende nimi samuti Potteriks (< ingl *potter* 'pottsepp'). Edaspidi oli nimede First ja Potter näol tegu selle perekonna rööpnimedega, millist teemat käsitleb allakirjutanu siin numbris eraldi artiklis.

Marja Kallasmaa emapoolsete esivanemate nimed tulevad valdavalt Hiiumaa suurimast mõisakobarast, kuhu perekonnanimedede paneku aegu kuulusid Suuremõisa, Soonlepa, Vilivalla, Loja, Partsi, Kärkla ja Randvere mõis ja Pühalepa kirikumõis. Nimelt nendel mõisadel oli sel ajal üks omanik – parun Peter Ludwig Konstantin von Ungern-Sternberg (nn mereröövli poeg ja Kärkla kalevivabriku rajaja) ning nende mõisade perekonnanimedede paneku raamatud koostati koos. Kirikumõis ei kuulunud küll parunile, kuid tõenäoliselt oli ta selle rentnik, sest kõikide (sh kirikumõisa) valitseja oli Karl Althoff, kellele Tallinnas elav parun ning Pühalepa koguduse pastor Sengbusch andsid volikirja hingeloendeid esitada. Ka Ridala kihelkonna Võnnu mõis kuulus samale parunile (seal pandi Marja Kallasmaa esivanemate nimi Siht, vt allpool) ning Reigi kihelkonna Kõrgessaare mõis (seal pandi nimi Säasing, vt allpool) kuulus tema vennale, kuid tegu oli territoriaalselt eraldi-seisvate mõisadega. Suuremõisa-Pühalepa mõisakobaras pandi kokku 541 nime (nende numeratsioon on raamatutes ühine) ning valdav osa on neist eestikeelsed, mh tuletatud kohanimedest. Seetõttu on üsna usutav, et pastor Sengbusch võis samuti nimepanekust osa võtta või seda isegi juhtida.

Suuremõisa mõisas toimunud perekonnanimedede panekut kirjeldab romaanis „Nigul Eitea uperpallid“ Tõnis Migagu ehk ajaloo huviline Märt Raud (Migagu 1971: 5–6). Selle järgi oli esimene valik talupoegadel endil. Kuna Raud oli aga pärit Tartumaalt ning tegu on ilukirjandusega, on seal parasjagu fantaasiat, aluseks siit-sealt Eesti eri piirkondadest kuuldud jutud.

Suuremõisa mõisas pandud nimi **Kasevälja** (2017. a kandjad puudusid) on tuletatud kohanimest, mida lisanimena kandis ka koolmeister Kasevälja ehk Laasi Juhan Kasevälja (1781–1836). Tema poeg Peeter,

kes oli samuti koolmeister, hakkas 1850. aastatest kandma nii kiriku- raamatutes kui ka hingeloendites nime Birkenfeldt. Teine poeg Toomas aga kandis hingeloendites edasi Kasevälja nime, samal ajal kui tema poegade nimi muutus Birkenfeldtiks (*genannt Birkenfeldt*). Kiriku- raamatutes muutus ka Tooma nimi Birkenfeld(t)iks. Siingi oli sarnaselt eelmainitud First/Potterile tegu rööpsete perekonnanimedega. Kuigi nimi tõesti saksastati (tavapäraselt otsetõlkena), ei olnud see ametlik nimemuutus ega olnud põhjustatud Kasevälja Juhani poja Haapsallu minekust, nagu on oletanud Leo Tiik (1987: 88).

Suuremõisa mõisas saadud nimi **Sõlg** (2017. a 93 kandjat), mille kandjad olid alles 1829 ümber kirjutatud Vaemla mõisast, on nähtavasti juhuslik valik, nagu ka Ahingas, Hammer, Hang, Kamm jt.

Suuremõisa mõisakobarasse kuulunud Kärddla mõisas pandud nime **Poola** (2017. a 136 kandjat) saaja Jüri Poola (1795–1867) oli samuti pärit Vaemlast ning toodud 1829 asutatud Kärddla vabrikusse tööle. Kuna Jüril varasem seos lisanimega Poola puudub, siis pigem ei tule seostada seda mitte Poolamaa päritoluga (Kallasmaa 2010: 190), vaid ehk hoopis vabrikusse Poolast toorainena toodud villaga või hoopis kontaminat- siooniga vabriku töövahendist poolist ('niidi, lõnga jmt kerimisalus') ja Poolast.

Teine Kärddla mõisas pandud perekonnanimi **Embri** (2017. a kandjad puudusid) on samuti seotud vabrikuga. Käina köstri pojapoja, Siberisse saadetud Köstri Hansu Peetri naine Els koos lastega kirjutati 1833 Putkastest Kärddlasse, kahtlemata seoses vabrikusse tööle asumisega. Inglise-prantsuse päritolu sõna *embrouder* tähendab aga 'tikkima'.

Sama mõisakobara Soonlepa mõisas pandud nimi **Pilder** (2017. a 17 kandjat) kuulub ehitussõnavarast tuletatud nimede hulka (*pilder* 'piilar, tugisammas'), nagu ka Kaev, Katus, Sein, Trepp jt.

Reigi kihelkonnas Kõrgessaare mõisas 198 nime hulgas saadud nimi **Sääsing** (2017. a kandjad puudusid) on tuletatud Hiiumaale kohaselt laevandussõnavarast. „Väikese murdesõnastiku“ järgi on Pühalepa ja Emmaste kihelkonnast teada see sõna taglase osa tähenduses (VMS). Perekonnanime järgi võib sõna leviala hulka lisada ka Reigi kihelkonna.

Lahkudes Hiiumaalt, ei pääse me mööda eelmainitud Ungern- Sternbergist. Talle kuulunud Ridala kihelkonna Võnnu mõisas juhtis nähtavasti nimepanekut tema lallepoja poeg, Pürksi mõisnik parun Rudolf von Ungern-Sternberg. Kas just tema, kuid keegi on teinud Võnnu mõisas nimedega nalja. Mida muud arvata sellistest

perekonnanimedest, nagu *Ab, Al, Ar, Jür, Kar, Ki, Li, Lo* jne. Kokku pandi Võnnus 145 nime, neist 13 on kahe-, 53 kolme- ja 40 neljätähelised. Nimi **Siht** (2017. a 136 kandjat) on nende kõrval vanas kirjaviihis kirjutatuna (*Sicht*) üks pikemaid ning on selgesti arusaadav (*siht* : *sihi* 'sirge maariba'), kuigi nime valiku motiiv jääb meile teadmata.

Jõuame tagasi Kesk-Harjumaale, kus Kose kihelkonna Alavere mõisas pandi perekonnanimi **Norviit** (2017. a kandjad puudusid). Alavere mõis kuulus samuti Konstantin von Ungern-Sternbergile, eks temalt mõisad pärinud poeg tõi 1839 Alaverest oma kalevivabrikusse Kärdlasse mitmeid talupoegi, nende hulgas Jaan Norviidi (1817–1875). Perekonnanime tähendus on ebaselge, teadaolevalt tal puudub varasem onomastiline ajalugu, kuid Alavere nimedest paljud tunduvad olevat väljamõeldud kombinatsioonid: Kivikurk, Kurakõrv, Liivakant, Vaheväli jt. Vast kuulub nende hulka ka Norviit, mille esiosa võib olla tuletatud hetkel teadmata koha- või lisanimest, sest samas pandi nimeks ka *Norwel* (< noorväli?). Nimelõppu võib võrrelda sõnaga *viit* < *viidas* 'viltu(ne koht teel)'.

Marja Kallasmaa kõik kolm 1930. aastail elus olnud vanavanemat eestistasid oma nime. Isa ning tema vanemad ja vennad võtsid Vultmanni asemel Järvakandi vallas 1936. aastal uueks perekonnanimeks **Kallasmaa** (RTL 1936, 35, lk 1868, RTL 1936, 40, lk 2121). Nimelõpu muutmine *mann* > *maa* oli üpris levinud (sellega lõppes 28% Kallasmaa nime võtnute eelmine nimi, kõikidest *man(n)*-lõpulistest nimedest sai *ma(a)*-lõpuline nimi 26% juhtudest). Esitähnt jäeti aga 57% muutmistest samaks, *v*-tähega algavate nimede puhul lausa 67% (arvutuse alus: Must-Puss).

Kallasmaa oli populaarne nimi, seda võeti endale uueks nimeks 46 korral ehk selle võtsid umbes 130 inimest aastail 1935–1937 ning sellele lisaks võeti nime Kallasma kuuel korral aastail 1935–1936 (Must-Puss). Vaid üks muudetav nimi oli uue nimega väga sarnane: Kallasmann (Rae vallas 1936). Küllap nime valikule aitas kaasa ka selle leidumine soovitusnimestikus (EN 1935: 43), enamikul juhtudel oligi tõenäoliselt tegu üsna juhusliku valikuga. Marja Kallasmaa perekond võttis nime soovitusnimestikust kallakul asetseva Pilliste talumaa järgi, kuna suure vihma ajal voolas vesi üle krundi mööda põlluvagusid rabasse (Marja Kallasmaa suuline teade 9. VI 2020).

Kuigi eestistamise tippaeg oli alles pooleli, lõpetas selle perekonnanime uueks nimeks valimise tollane vandeadvokaadi abi Tallinnas,

Juhan Kallasmaa (endine Kalmann), kes kandis enda nime 12. jaanuaril 1937 kaitseregistrisse (RTL 1936, 107, lk 5017, RTL 1937, 6, lk 212). Kallasmaa on küll pika lõpuvokaaliga, kuid küllap loeti nimed liiga sarnaseks ning jaanuaris 1937 lõppes mõlema nime uueks nimeks andmine.

Marja Kallasmaa emapoolne vanaema Elisabeth ja tema neli last võtsid nime Norviit asemele 1936. aastal Kärkla alevis **Nurmik** (RTL 1936, 15, lk 735, RTL 1936, 27, lk 1400). Ka Nurmik ei olnud just väga omanäoline valik – seda võeti uueks nimeks 55 korral aastail 1935–1940, peamiselt Lääne-Eestis (Lääne-, Pärnu- ja Hiiumaal, ka Harjumaal). Seda võis eelkõige põhjustada kooliõpetaja ja lastekirjaniku Madis Küla-Nurmiku tegutsemine Haapsalus, kuigi *nurmik* on just lääne- ja saarte murdes taimelise *nurmikas* murdeline nimetus (VMS). Nurmika ehk kasteheina nimetuse on Vilbaste (1993: 480) järgi võtnud kasutusele alles 1882. aastal Juhan Kunder nähtavasti soomekeelse *nurmikka* eeskujul. Wiedemanni (Wd) järgi tähendab *nurmik* aga tartu keeles ka sõna *nurm* 'aas, rohumaa' deminutiivi ning Mulgi murdes piimapütti. Leviala arvestades ei tohiks need aga nime aluseks olla.

Eeltoodud näiteid arvestades on selge, et perekonnanimede etümoloogiseerimisel ei saa arvesse võtta vaid võrdlust apellatiividega. Perekonnanimede andmisel tehti otseses mõttes nalja (nimesaajate arvel), moodustati nimesarju, kombineeriti ning kasutati abivahendeid (raamatuid). Edukamaks etümoloogiseerimiseks on hea kõiki neid võimalusi arvesse võtta. Ka nimede eestistamise puhul, mis tundub olevat lihtne ja mitte nii ajakauge tegevus, leiame huvitavaid nüansse, mis mälestuste puudumisel aitavad nimevaliku tähendust selgitada.

Kasutatud allikad ja kirjandus

- EIK = Eesti Isikuloo Keskuses (Tartu) valminud uurimused. Koostajad Fred Puss jt.
 EN 1935 = *Eesti nimi. Valik uusi perekonnanimesid*. Toimetanud Julius Mägiste ja Elmar Elisto. (Akadeemilise Emakeele Seltsi toimetised, 27.) Tartu.
 Geni = Geni. Saadaval Internetis <<http://www.geni.com>>. Vaadatud 27.04.2020.
 GHBE = *Genealogisches Handbuch der baltischen Ritterschaften. Teil Estland. Bd. I–III*. Bearbeitet von Otto Magnus von Stackelberg. Görlitz: Verlag für Sippenforschung und Wappenkunde C. A. Starke, 1930.
 Hanks, Patrick ja Harry Parkin (2016) „Family names“. *The Oxford handbook of names and naming*, 214–236. Carole Hough and Daria Izdebska, eds. (Oxford Handbooks in Linguistics.) New York: Oxford University Press.

- Hupel, August Wilhelm (1818) *Ehstnische Sprachlehre für die beyden Hauptdialekte, den revalschen und dörptschen, nebst einem vollständigen ehstnischen Wörterbuche*. Zweyte durchgängig verbesserte und vermehrte Auflage. Mitau: J. F. Steffenhagen und Sohn.
- Kallasmaa, Marja (1988) „Muutuv ja püsiv nimemaaailm“. *Keel ja Kirjandus* 8, 477–485.
- Kallasmaa, Marja (2010) *Hiiumaa kohanimed*. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Kinnistud = Kinnistute register. Saadaval Internetis <<http://www.ra.ee/apps/kinnistud>>. Vaadatud 27.04.2020.
- Kohlheim, Rosa ja Volker Kohlheim (2008) *Duden – Lexikon der Familiennamen*. Mannheim: Dudenverlag.
- Migagu, Tõnis (1971) *Nigul Eitea uperpallid. Romaan*. Toronto: Orto.
- Must-Puss = Aadu Must. Onomastika andmebaasid: Perekonnanimede panek. Perekonnanimede eestistamine. Fred Pussi täiendustega.
- Puss, Fred (2016) „Perekonnanimede uurimise piirkondlikke eripärasid“. *Oma Keel* 1, 30–38.
- RA = Rahvusarhiiv. Hingeloendid, kirikuraamatud.
- Rigby, Elizabeth (1841) *A residence on the shores of the Baltic. Described in a series of letters. In two volumes*. Vol. 1. London: John Murray.
- Rogenbuka, Inta (2016) *Vidzemnieku uzvārdi*. Rīga: SIA „J.L.V.“.
- RTL = Riigi Teataja Lisa.
- Seuberlich, Erich (1912) *Liv- und Estlands älteste Apotheken. Beiträge zu deren Geschichte*. Riga: Häcker.
- Tiik, Leo (1987) „Perekonnanimede panekust Eestimaa talurahvale 1835. aastal“. *Keel ja Kirjandus* 2, 83–88.
- Vilbaste, Gustav (1993) *Eesti taimenimetused*. (Emakeele Seltsi toimetised, 20 (67).) Tallinn.
- VMS = Väike murdesõnastik. Saadaval Internetis <<http://www.eki.ee/dict/vms/>>. Vaadatud 28.04.2020.
- Wd = Wiedemann, Ferdinand Johann (1973) *Eesti-saksa sõnaraamat. Neljas, muutmata trükk teisest, Jakob Hurda redigeeritud väljaandest [1893]*. Tallinn: Valgus.